

Ірина РОЖДЕСТВЕНСЬКА

Донецька обласна державна адміністрація

ВЗАЄМОДІЯ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПРАЦЯХ АРІСТОТЕЛЯ

Розглядаються погляди Арістотеля на проблеми взаємодії держави та суспільства, зокрема його ідея, що сім'я є прабатьком держави, з метою екстраполяції діалогу-взаємодії в сім'ї на сучасні реалії взаємодії суспільства та держави. Описуються типи поведінки «бажаю» та «треба»; обґрунтовуються можливості встановлення відносин певного підпорядкування, ієрархії між ними. Доводиться, що найбільшим благом для держави є результат соціальної єдності на базі дружніх відносин між членами спільноти, жителів.

Ключові слова: держава, суспільство, цінності, злагода.

Філософські погляди Арістотеля завжди цікавили філософів, істориків, політологів і юристів. Представники різних галузей науки знаходили у працях цього філософа фундаментальні основи для нових наукових напрямів і теорій. Його філософські праці в різні часи досліджували Т. Аквінський, Т. В. Блаватська, А. Доватур, О. І. Зайцев, Ф. Ф. Зелінський, Ф. Коплстон, М. А. Кравцов, О. Ф. Лосєв, Л. П. Маринович, Г. А. Кошеленко та багато інших учених. На сьогодні творчість Арістотеля є також досить цікавою для наукового вивчення.

Мета статті – детально розглянути філософські погляди Арістотеля.

Держава і право, порядок і закон, свобода і справедливість були об'єктами дослідження Арістотеля. Він вважав, що людина – це суспільна істота. Філософ навіть називав людину «політичною твариною», оскільки ізольована людина не може бути самодостатньою, її відповідальне життя можливе тільки в суспільстві, у якому вона є складовим елементом. На думку Арістотеля, людина виконує в державі важливі функції, такі як: медичну, виробничу, військову, адміністративну та ін. Отже, у такий спосіб Арістотель об'єднує соціальний і політичний устрій. Він пише: «державою – це форма гуртожитку громадян, що користуються політичним устроєм» [2, с. 839]. Політичний устрій Арістотель визначав як порядок, який лежить в основі розподілу державної влади.

На наш погляд, твердження філософа, що людина не може існувати поза державою, втратило свій сенс, адже існують асоціальні особи, які фактично відсторонилися від сфери державно-політичного буття, втратили зв'язок із широким колом соціуму, утворюючи власну, майже ізольовану соціальну групу.

Якщо детально розглянути структуру соціального устрою, то побачимо ієрархічну систему, яку Арістотель поділив: на людину, сім'ю, селище, державу. Проаналізувавши їх окремо, філософ дійшов висновку, що кожній формі спільного життя властиві свої ієрархічні відносини панування і підпорядкування. Найбільш досконалими ці відносини стають у державі, але перш ніж виникає держава, люди проходять через інші форми спільного проживання. Учений вважає, що держава як продукт еволюції більш ранніх форм спільного життя людей є результатом взаємодії численних соціальних і економічних зв'язків, перші з яких є відносинами панування і підпорядкування, а другі – відносинами власності [5]. За Арістотелем, люди спочатку жили окремими родинами, повністю забезпечуючи себе всім необхідним, але економічні потреби привели людей до думки про доцільність об'єднання сімей у селища. Надалі селища об'єдналися в державу. Еволюційний розвиток суспільства Арістотель пояснює природними причинами – дією сукупності економічних і політичних відносин, а також реалізацією кінцевої мети, тобто в самій природі сім'ї та селища вже була мета,

і цією метою була держава. Що стосується людини, то від народження її мета – стати громадською істотою, служити державі [2].

Сім'ю філософ фактично проголошував первинною консолідуючою ланкою суспільства, а отже, найпростішим структурним елементом держави. У сім'ї особи об'єднувалися не за професійними, політичними чи іншими ознаками, а за кровною спорідненістю, тобто сімейними зв'язками. Саме ця суспільна «молекула» здатна до відтворення собі подібних, не тільки пов'язана спільністю інтересів, взаємною відповідальністю, але й консолідована на генно-родовому, сакральному рівні. Фактично сім'ю філософ проголошує державою в мініатюрі та саме від неї розпочинає аналіз процесу формування повноцінного державного організму [4].

Згідно з концепцією Арістотеля сім'я є прабатьком держави. Отже, можемо розглянути діалог-взаємодію в сім'ї та перенести її на реалії сьогодення. У сім'ї є такі ролі, як «батьки» та «діти», які мають абсолютно різне призначення, характеристики і цінності. У «дітей» найчастіше визначена поведінка «бажаю», а поведінка «батьків» найчастіше характеризується як «треба», а оптимальне між ними – це об'єднання «бажаю» і «треба», тобто їх поєднання повинно привести до єдиного блага, єдиної мети. Різні цілі, різні блага в діяльності спілкування (взаємодії) відіграють головну роль, як і в будь-якій іншій людській діяльності. Лише тоді між «бажаю» і «треба» встановлюватимуться відносини певного підпорядкування, ієрархії.

Якщо ми перенесемо цю модель на сучасний стан взаємодії в Україні, то побачимо, що на даний час у державі співіснують та суперечливо взаємодіють на рівні політичної свідомості, повсякденної поведінки і політичної дії дві різні моделі ціннісних орієнтацій і політичної культури. Перша з них ґрунтується на традиціоналізмі і патріархальних засадах – це «батьки». Друга передбачає пріоритетність індивідуалістичної моделі цінностей і політичної культури – це «діти».

Поява розбіжностей між двома полюсами заснована на віковому принципі. Вона виявлялася в різних нормах, що регламентували поведінку старших і молодших. Перші – «батьки» асоціювалися з високим соціальним престижем, з владними позиціями в соціумі; «діти» підпорядковані батькам, які могли покарати молодших за непокору. Із розвитком політичної сфери з'являються вожді, а потім середньовічні монархи, які відіграють роль батьків соціуму. Слід зазначити, що навіть там, де культ предків не був настільки розвинений, старі вважалися наближеними до божеств, володіли містичною владою. Вони були хранителями ритуальних і релігійних знань, що багато в чому визначало їх авторитет. Люди похилого віку не ділилися своїми знаннями, що перетворювало їх на монополічних власників важливої соціальної інформації. Це, у свою чергу, зміцнювало їх високе становище в суспільстві.

Протистояння поколінь було завжди, у будь-яку історичну епоху, у всіх народів. У якийсь момент дорослішання молоді люди протиставляють себе старшому поколінню. Це є головним механізмом прогресу в людській історії. Старші за всіх часів незадоволені тим, що молодші не хочуть наслідувати їх приклад. Напевно, кожне молоде покоління не гірше за старше – чимось схоже на нього, чимось відрізняється.

У кожного в житті настає час, коли необхідно подорослішати, приймати відповідальні самостійні рішення. Коли людина стає дорослою? Напевно, коли приходить етап руйнування традиційної системи відносин, яка існувала в родині, тобто систему підпорядкованості батькам. Як людина стане дорослою, якщо завжди й в усьому буде слухатися батьків, які все вирішуватимуть за неї, якщо людина не буде приймати власних рішень? Конфлікт між молодшим і старшим поколіннями необхідний для того, щоб люди могли стати дорослими.

Такої самої позиції ми дотримуємося щодо суспільства. Воно повинно стати дорослим, щоб могло приймати рішення, щоб стати громадянським суспільством. Як визначити, що суспільство стало зрілим (дорослим)? Чи існують ознаки зрілості?

Ми зараз не використовуємо це поняття, замість цього незрілість нашого суспільства ми аргументуємо особливостями, типологією, ідеологією, політичними переконаннями, соціально-економічними статусами, відсутністю життєвих цінностей, недостатньою освіченістю, політичною апатією, аполітичністю, іммобільністю та ін. Нині держава дозволяє приватним особам та організаціям громадянського суспільства здійснювати свої права на свободу об'єднань, мирних зібрань та висловлення поглядів, але їх права порушуються. Люди можуть утворювати асоціації за широким колом інтересів, але можливі випадкові переслідування, арешт або напад на людей. Яскравим прикладом є напад на громадського активіста Катерину Вікторівну Гандзюк.

Протести ведуться мирно, хоча влада іноді не дає дозвіл, посилаючись на загрозу безпеці, іноді застосовують надмірні засоби, серед яких використання сльозоточивого газу та гумових куль проти мирних демонстрантів. Існує певний простір для недержавних засобів масової інформації та редакційної незалежності, але журналісти стикаються з ризиком фізичних нападів та кримінальних звинувачень у наклепі.

Німецький філософ О. Гьофе стверджує, що громадянин повинен характеризуватися єдністю із суспільством, ідентифікацією з громадою, здатністю нести відповідальність перед цілим. Індивід має відчувати «належність до громади, що означає й готовність взяти на себе відповідальність» [1, с. 75]. Громадянин, на думку філософа, має бути зорієнтований на допомогу іншому. «Найістотнішим є універсальний обов'язок – готовність допомогти...» [1, с. 76]. На сьогодні склалася ситуація, коли людина не має почуття належності до громади та не вважає за потрібне брати участь в її житті. Частина громадян вважає, що найкращою була б ситуація, за якої держава не чіпала би їх, а вони не переймалися державними справами. На нашу думку, суспільство не подорослішає, поки не зміниться застаріле мислення, коли суспільство зрозуміє необхідність персональної участі в місцевих справах, залученні до формулювання та реалізації владних рішень, поки не зрозуміє, що сила – у єдності думок, прагнень, і що майбутнє нашої держави залежить тільки від нас самих. Та якщо ми в змозі щось змінити, то треба діяти, адже суспільство здатне об'єднатися навколо спільних ідей задля досягнення мети.

Для того щоб наше суспільство рухалося вперед, ставало самостійним та дорослим, молоде покоління має подолати випробування, оновити відчуття мети, узяти на себе відповідальність за прийняті рішення. Наше суспільство часто не діє, тому що ми боїмося зробити помилку, боїмося засудження. Коли суспільство об'єднується задля досягнення мети – це велика сила.

Арістотель писав, що маса (сукупність усіх громадян) є фундаментом поліса. Маса мудра й обачна як ціле, їй і повинна бути надана вся влада там, де вона може бути цілим – на народних зборах, на судовому засіданні тощо [3, с. 74].

Зміни починаються локально. Навіть глобальні зміни починаються з малого. Чи стане наше суспільство громадянським, залежить від того, чи здатні ми об'єднатися в щось більше, будувати спільноти і створювати нове суспільство, в якому кожна людина має відчуття мети.

Розглянемо приклади дії і взаємодії людей, у яких виявляється сутність суспільства як організованої системи:

1. Координаційна рада платформи «Люди допомагають людям» – дружини загиблих воїнів АТО Ірина Міхнюк, Олена Корпач, Оксана Макідон. Ці три героїчні та самовіддані жінки на власному досвіді знають, що таке через війну втратити чоловіка та самим виховувати дітей. Для них благодійна платформа «Люди допомагають людям» – це можливість простягти руку допомоги тим жінкам, які опинилися в аналогічній ситуації. Допомогти пережити загибель чоловіка та не залишити без уваги дітей [6].

2. Марія Наседкіна, повернувшись із навчання за кордоном в Україну, для

прибирання Святошинського лісу написала в соцмережах: «Шукаю людей у команду!». Акція мала прекрасний результат.

3. Проект УкрЯма (аналог британського FixMyStreet) об'єднує близько 1 000 користувачів, які фотографують пошкодження на дорогах та подають звернення в ДАІ із запитом на ремонт.

4. Ініціатива «Зробимо Україну чистою» об'єднує 200 населених пунктів та близько 5 000 волонтерів, які кілька років поспіль прибирають у квітні сміття в громадських місцях.

5. Рух «Ми – європейці» (2 500 членів, об'єднаних тільки у Фейсбучі) часто проводить вуличні акції на підтримку Європейської інтеграції України.

Таким чином, можна зробити висновок, що найбільше благо для держави – результат соціальної єдності на базі дружніх відносин між членами спільноти, тобто прояв єдності жителів. Арістотель зазначив, що вироблені століттями і перевірені не одним поколінням людей цінності є головною платформою, на якій базується злагода, а отже, соціальна єдність та державна сила. Якщо все це перенести на сучасність, то взаємодія в суспільстві – це безперервний діалог. У ході взаємодії важливо не тільки обмінюватися інформацією, а й спланувати загальну стратегію. Взаємодіючи один з одним, ми дозволяємо собі сприймати досвід інших, вносимо власний досвід у групу, помножуючи його.

Список використаних джерел

1. Гюфе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / Отфрід Гюфе ; пер. з нім. Л. А. Ситниченко, М. Д. Култаєвої. – Київ : Альтерпрес, 2003. – 264 с.
2. Давлетов А. М. Социальная философия Аристотеля / А. М. Давлетов, И. Р. Миннигалеев, Т. З. Назаров // Молодой ученый. – 2016. – № 27. – С. 839 – 841. – Режим доступа : <https://moluch.ru/archive/131/36261>.
3. История теоретической социологии : в 5 т. – М. : Наука, 1995. – Т. 1. От Платона до Канта (Предыстория социологии и первые программы наук об обществе). – 270 с.
4. Меленко С. Г. Арістотель про соціальні основи держави / С. Г. Меленко // Держава і право. – 2012. – Вип. 56. – С. 60 – 65.
5. Рахматуллин Р. Ю. Историческое знание в контексте философии науки / Р. Ю. Рахматуллин // Восточ. эконом.-юр. гуманитар. акад. – 2015. – № 3 (77). – С. 129–137.
6. People help people: волонтерський проект. – Режим доступу : <https://lpl.com.ua/ua/home/aboutus>.

List of references

1. Hofe O. Rozum i pravo. Skladovi interkulturnoho pravovoho dyskursu. Kyiv : Alterpres, 2003, 264 p. [in Ukrainian].
2. Davletov A. M., Minnigaleev I. R., Nazarov T. Z. Sotsialnaya filosofiya Aristotelya. *Molodoy uchenyy*. 2016, № 27, p. 839 – 841. Retrieved from <https://moluch.ru/archive/131/36261> [in Russian].
3. Istoriya teoreticheskoy sotsiologii : v 5 t. M. : Nauka, 1995, t. 1. Ot Platona do Kanta (Predyistoriya sotsiologii i pervyie programmy nauk ob obschestve), 270 p. [in Russian].
4. Melenko S. H. Aristotel pro sotsialni osnovy derzhavy. *Derzhava i pravo*. 2012, vyp. 56, p. 60 – 65 [in Ukrainian].
5. Rahmatullin R. Yu. Istoricheskoe znanie v kontekste filosofii nauki. *Vostochn. ekonom.-yurid. gumanitar. akad.* 2015, № 3 (77), p. 129 – 137 [in Russian].
6. People help people: volunteerskyi proekt. Retrieved from <https://lpl.com.ua/ua/home/aboutus> [in English].

Iryna Rozhdiestvenska. Interaction of society and the state in philosophical papers by Aristotle

Aristotle's views on the issue of interaction between the state and society, in particular his idea that a family is an ancestor of the state with the aim of extrapolation of interaction dialogue in the family to the modern realities of interaction of society and the state, have been considered.

The author examines the types of behaviour «i wish» and «i must» and substantiates the possibilities of established relations of a certain subordination and hierarchy between them. The author shifts this model to the current state of interaction in Ukraine, and we currently observe coexistence and contradictory interactions two different models of value orientations and political culture at the level of political consciousness, everyday behaviour and political action in the state. The first of these is based on traditionalism and patriarchal principles, i.e., «parents». The second results from the priority of an individualistic model of values and political culture, i.e., «children». Considering the problem of forming the maturity of society, whereof indicator is the state of civil society, the author analyses the evolution of social changes. Changes begin locally. Even global changes begin small. Whether our society becomes civil, depends on whether we can unite in something larger, build a community and create a new society wherein each person has a sense of purpose. The author comes to a conclusion that the greater good for the state is a result of social unity based on friendly relations between members of a community and residents. Aristotle noted that the century-long human values verified by more than one generation have been the main platform which is a basis for the harmony, and hence social cohesion and state power.

Key words: state, society, values, harmony.

Надійшла до редколегії 06.03.19